

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**

ФАКУЛЬТЕТ ТЕХНОГЕННО-ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

**КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ МЕХАНІКИ
ТА ТЕХНОЛОГІЙ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

В.М. Бабакін

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДО ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ З ДИСЦИПЛІНИ
«ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО»**

освітній компонент ОК 24

**у освітньо-науковій програмі «Техногенно-екологічна безпека»
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) ступеня вищої
освіти ступеня «Бакалавр» за спеціальністю 183 «Технології захисту
навколишнього середовища» у галузі знань 18 «Виробництво та технології**

Друкується за рішенням кафедри прикладної механіки та технологій захисту навколишнього середовища НУЦЗ України
Протокол від «26» лютого 2024р. № 8

Методичні вказівки до виконання практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Екологічне право» освітній компонент ОК 24 у освітньо-науковій програмі «Техногенно-екологічна безпека» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) ступеня вищої освіти ступеня «Бакалавр» за спеціальністю 183 «Технології захисту навколишнього середовища» у галузі знань 18 «Виробництво та технології» / Уклад. В.М. Бабакін. – Х.: НУЦЗУ, 2024. – 51 с.

Укладач:

Бабакін Вадим Миколайович, д.ю.н., доцент, викладач кафедри

Рецензенти:

Петрова Ірина Анатоліївна, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України.

Букін Микола Петрович, к.ю.н., доцент, завідувач кафедри військової підготовки Національного університету цивільного захисту України.

Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи укладені відповідно до освітньо-професійної програми «ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО» за освітньо-науковій програмі «Техногенно-екологічна безпека» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) ступеня вищої освіти ступеня «Бакалавр» за спеціальністю 183 «Технології захисту навколишнього середовища» у галузі знань 18 «Виробництво та технології»

ЗМІСТ

ВСТУП

Тема 1 Предмет, метод, система та принципи екологічного права України 6

Тема 2 Джерела екологічного права. Система органів управління в галузі природокористування та охорони довкілля 14

Тема 3 Екологічні права та обов'язки громадян 23

Тема 4 Право власності на природні ресурси....32

Тема 5 Право природокористування..... 37

Тема 6 Правове забезпечення екологічної безпеки 45

Тема 7 Правові засади економічного механізму природокористування та охорони довкілля 53

Тема 8 Правове регулювання використання та охорони земель 59

Тема 9 Правове регулювання використання та охорони надр 67

Тема 10 Правове регулювання використання та охорони вод 74

Тема 11 Правове регулювання використання та охорони рослинного світу 83

Тема 12 Правове регулювання використання та охорони тваринного світу 91

Список використаних джерел..... 102

ВСТУП

Системна деградація природного середовища, викликана порушенням природноресурсової та природоохоронної рівноваги, призвела до глибокої екологічної кризи у планетарному масштабі. Через складну екологічну ситуацію у більшості держав світу, погіршення загального екологічного стану в Україні вивчення законодавства у галузі охорони навколишнього природного середовища набуло пріоритетного і надзвичайно актуального значення. Застосування екологічного законодавства в умовах еколого-економічної кризи, розвитку ринкових відносин в державі є досить складним завданням і одним із основних напрямків роботи судів, органів прокуратури та органів внутрішніх справ України.

Відносини у сфері використання природних об'єктів та забезпечення екологічної безпеки мають певні особливості та забезпечуються збалансованою взаємодією природних, технічних та соціальних систем, комплексом взаємопов'язаних політичних, економічних, організаційних, державно-правових заходів.

Це визначає необхідність вивчення норм екологічного права студентами юридичних навчальних закладів і відповідної йому навчальної дисципліни.

Система курсу екологічного права підготовлена на основі новітнього екологічного законодавства і відповідно до оновленої програми курсу екологічного права та поділена на дві основні частини – загальну й особливу.

Основу Загальної частини становлять теми, в яких висвітлюються питання екологічного права та обов'язки громадян, розглядаються особливості права власності на природні ресурси та права природокористування, правового забезпечення екологічної безпеки, системи органів і функцій управління природокористуванням та охороною довкілля, економіко правового механізму та юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

До складу Особливої частини включені теми, присвячені висвітленню особливостей, притаманних окремим видам права природокористування, відтворення природних ресурсів та охорони довкілля, а саме: правовому регулюванню використання та охорони земель, надр, водних ресурсів, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу. Розглядаються також питання користування природно-заповідним фондом України, особливості охорони та правового забезпечення ефективності природокористування природно-заповідним фондом, правового регулювання охорони курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон. Окремо вивчається питання правового забезпечення запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям та їх ліквідації.

Оволодіння курсом екологічного права передбачає здобуття студентами необхідних знань під час лекцій, практичних занять та в ході їх самостійної роботи.

При вирішенні конкретних практичних завдань з окремих тем студентам слід уважно ознайомитися з умовами і

змістом таких завдань, суттю і основними напрямками їх вирішення, якомога більше спираючись при цьому на положення окремих статей відповідних кодексів та іншого законодавства.

МОДУЛЬ

Тема 1 Предмет, метод, система та принципи екологічного права України (2 години)

Практичне заняття

План

1. Форми взаємодії суспільства з природним середовищем.
2. Поняття екологічного права
2. Предмет екологічного права.
3. Об'єкти та суб'єкти екологічного права.
4. Система екологічного права
5. Принципи екологічного права.
6. Роль екологічного права у здійсненні екологічної політики держави.

Мета: знайомити студентів з предметом і поняттям екологічного права, основними методами, системою і принципами, об'єктами і суб'єктами екологічного права; розкрити місце і роль земельного права у здійсненні еколого-економічної політики держави; сприяти формуванню та розвитку навичок щодо дотримання норм екологічного права в сучасних соціально-економічних умовах розвитку суспільства; сприяти чіткому розумінню студентами основних тенденцій розвитку екологічного права.

Основні поняття: екологічне право, екологічні та земельні відносини, предмет екологічного права, об'єкт екологічного права, суб'єкт екологічного права, методи екологічного права, принципи екологічного права

Під час підготовки до **першого питання** студент має визначити форми взаємодії суспільства з природним середовищем. Залежно від цілей та потреб, що задовольняються засобами природи, можна виділити такі форми взаємодії людини і суспільства з природою. Перша — задоволення людиною своїх фізичних, біологічних та інших тілесних потреб на засадах перебування у природному середовищі та споживання природних засобів. Її називають біологічною формою взаємодії людини з природним середовищем. Друга — споживання існуючих, відтворення і заміна споживаних та створення з використанням природних властивостей та за допомогою природи нових об'єктів для задоволення матеріальних потреб людини і суспільства. Цю форму називають економічною взаємодією з природою. Третя

— охорона природного середовища, головною метою якої є збереження людини як виду та її навколишнього природного середовища. Ця широко визнана в останнє півстоліття форма названа екологічною взаємодією людини і суспільства з природою. Четверта — культурне й естетичне сприйняття природи і на цій основі духовне співіснування та проникнення в суть природного середовища. Її можна розуміти як духовну форму взаємодії людини з природою.

Друге питання розкриває поняття екологічного права, під яким слід зрозуміти систему правових норм, встановлених чи санкціонованих державою, що регулюють відносини з приводу приналежності використання, відтворення природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, реалізації захисту екологічних прав різних суб'єктів та забезпечення екологічної безпеки. Екологічні відносини за своїм

змістом є різноманітними, але взаємопов'язаними та єдиними. Їх єдність зумовлена зв'язком усіх природних об'єктів між собою, внаслідок чого існує єдина екологічна система. Поряд із цим єдність екологічних відносин не виключає існування їх різновидів, обумовлених екологічними факторами.

Предмет екологічного права студент визначає для себе під час вивчення **третього питання**. Предметом екологічного права є суспільні відносини, що виникають між суб'єктами з приводу забезпечення екологічної безпеки, приналежності, використання, відтворення (відновлення) природних об'єктів та комплексів, охорони, а в певних випадках - захисту людини, навколишнього природного середовища від шкідливого впливу з метою попередження, запобігання, усунення його негативних наслідків й задоволення екологічних та інших інтересів.

Під час підготовки до **четвертого питання** студент має визначити об'єкти та суб'єкти екологічного права. Студент має запам'ятати, що не всі природні явища можуть бути об'єктами екологічного права. Деякі відносини щодо впливу людини на природні явища не підлядають правовому регулюванню. Отже, об'єктами екологічного права можуть бути ті природні явища, з приводу яких можливе виникнення суспільних відносин та їх правове регулювання. Суб'єктами екологічного права є народ України, держава (яка реалізує свої правомочності через відповідні органи державної влади, наділені компетенцією щодо регулювання екологічних відносин), територіальні громади (реалізують свої правомочності безпосередньо або через органи місцевого самоврядування), фізичні й юридичні особи, громадські, міжнародні і релігійні об'єднання, іноземні держави тощо. Суб'єкти екологічного права мають характерні ознаки: вони наділені юридичними правами та обов'язками (або компетенцією); реально здатні брати участь в екологічних правовідносинах.

При підготовці до **п'ятого питання** студент має опанувати систему екологічного права, під якою слід розуміти розміщення у певній логічній послідовності його структурних підрозділів, що обумовлено змістом екологічних відносин, які предметом екологічного права. Система екологічного права може розглядатися в трьох аспектах: як галузь права, навчальна дисципліна, наука.

Шосте питання розкриває принципи екологічного права. Студент має запам'ятати, що принципами права прийнято вважати основні положення, вихідні ідеї, що відзначаються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають істотні положення права. Майбутній здобувач вищої освіти має виділити принцип правового забезпечення досягнення гармонійної взаємодії суспільства та природи, правового забезпечення екологічної безпеки, принцип правового закріплення приналежності природних ресурсів конкретним суб'єктам права для їх використання з метою задоволення екологічних, майнових та інших інтересів відповідно до вимог чинного законодавства, принцип правового забезпечення раціонального й ефективного використання природних ресурсів, правового забезпечення цільового використання природних об'єктів, правового забезпечення стимулювання власників і користувачів природних об'єктів щодо належного використання природних ресурсів, їх відтворення та охорони, принцип правового забезпечення сталого (тривалого) використання природних ресурсів, принцип правового забезпечення комплексного підходу до використання й відтворення природних ресурсів, принцип запобігання екологічній шкоді, принцип міжнародного співробітництва в охороні навколишнього природного середовища.

Під час підготовки до **останнього питання** слід розкрити роль екологічного права у здійсненні екологічної політики держави. Зв'язок екологічного права з природноресурсовим правом зумовлений тим, що використання природних ресурсів. Свідченням самостійності окремих видів природноресурсових відносин (гірничих, водних, лісових тощо) є роздільна кодифікація відповідного законодавства. Причому в законодавстві про природні ресурси передбачені спеціальні норми, які враховують їх взаємозв'язок і регулюють питання запобігання несприятливим екологічним наслідкам впливу використання одних природних ресурсів на інші.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

Тема 2 Джерела екологічного права. Система органів управління в галузі природокористування та охорони довкілля (2 години)

Практичне заняття План

- 1 Система джерел екологічного права.
- 2 Основні законодавчі акти у сфері екологічного права.
- 3 Нормативно-правові акти органів центральної виконавчої влади, спеціальних органів управління і органів місцевого самоврядування в галузі природокористування.
- 4 Органи загального державного управління в галузі природокористування
- 5 Органи спеціального державного управління в галузі природокористування. Громадський контроль в сфері використання та охорони природних ресурсів. Джерела екологічного та земельного права

Мета: ознайомити з поняттям і основною характеристикою джерел екологічного та земельного права; ознайомити з конституційними засадами правового регулювання екологічних відносин, у том числі земельних; ознайомити з кодифікаційними і спеціальними законами екологічного та земельного права, нормативно-правовими актами органів центральної виконавчої влади та спеціальних органів управління, нормативними актами місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування в галузі природокористування; розкрити місце і роль норм екологічного та земельного права в загальній системі права; сприяти формуванню та розвитку навичок щодо дотримання норм екологічного та земельного права в сучасних соціально-економічних умовах розвитку суспільства; сприяти чіткому розумінню студентами основних тенденцій розвитку екологічного та земельного права.

Основні поняття: джерела природноресурсового права, нормативно-правові акти, міжнародні договори, адміністративні договори, судові прецеденти, правові доктрини, нормативно-технічні документи, інструменти локального регулювання, мовні норми

Під час підготовки до **першого питання** слід звернути увагу на систему джерел екологічного права. Найбільш поширеним в Україні видом джерел права є нормативно-правові акти, які містять правові норми, розраховані на багаторазове застосування при регулюванні відповідних суспільних відносин. Під нормативно-правовими актами слід розуміти акти органів державної (публічної) влади, якими встановлюються, вводяться в дію, змінюються чи скасовуються правила поведінки суб'єктів правовідносин у суспільстві. Джерела екологічного права є способом виявлення норм екологічного права. Здобувач вищої освіти має звернути увагу на класифікацію джерел

Друге питання розкриває основні законодавчі акти у сфері екологічного права. Здобувач має звернути увагу на те, що важливою особливістю природноресурсового права є наявність кодифікованих законодавчих актів — Земельний кодекс, Кодекс про надра, Водний кодекс, Лісовий кодекс. Особливістю кодексів як джерел права є те, що вони покликані бути інтегруючою основою для розвитку природноресурсового законодавства.

Третє питання розкриває нормативно-правові акти органів центральної виконавчої влади, спеціальних органів управління і органів місцевого самоврядування в галузі природокористування. Маючи найвищу юридичну силу, спеціальні закони посідають головне після кодифікованих актів місце в ієрархічній структурі

законодавства, а всі інші нормативні акти видаються на основі, в розвиток і на виконання вимог Конституції, кодексів, законів і в зв'язку з цим називаються підзаконними актами.

Під час підготовки **до четвертого питання** студент має виділити органи загального державного управління в галузі природокористування. *Органи управління і контролю в галузі природокористування* — це юридично відокремлені суб'єкти (органи державної влади, місцевого самоврядування, громадські організації), уповноважені в межах загальної або спеціальної компетенції здійснювати владні та інші функції в галузі використання і охорони природних ресурсів. Органи загального державного управління - уповноважені законодавчими актами органи державної виконавчої влади, на які покладені, поряд із загальними, повноваження в сфері соціально-культурного розвитку щодо забезпечення екологічної безпеки, ефективного використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища (Президент України, КМУ, уряд АР Крим, державні адміністрації на місцях). При підготовки **до п'ятого питання** студент має розкрити особливості органів спеціального державного управління в галузі природокористування. До органів спеціального державного управління належать спеціальноуповноважені органи центральної виконавчої влади та їх підрозділи на місцях, що реалізують функції управління в галузі забезпечення раціонального використання природних ресурсів і ефективною охорони навколишнього природного середовища.

Останнє питання розкриває особливості громадського контролю в сфері використання й охорони природних ресурсів, а також джерела екологічного права. Участь громадськості в управлінні природокористуванням і охороною навколишнього природного середовища реалізується крізь призму повноважень громадських організацій і об'єднань, що виконують екологічні функції.

Тема 3 Екологічні права та обов'язки громадян

(2 години)

Практичне заняття План

1 Загальна характеристика екологічних прав громадян

2 Обов'язків громадян в сфері екологічного права. 3 Принципи права землекористування.

4 Право постійного землекористування

5 Право орендного і концесійного землекористування. 6 Права і обов'язки землекористувачів.

7 Види екологічних прав громадян.

8 Гарантії екологічних прав громадян та форми їх захисту.

Мета: ознайомити студентів з поняттям, властивостями і формами екологічних прав і обов'язків громадян, виділити форми участі громадян у проведенні екологічної політики в державі; проаналізувати спільні і відмінні риси права орендного, концесійного і постійного землекористування; розкрити зміст права землекористування; визначити об'єкти і суб'єкти даних видів права землекористування; сприяти формуванню навичок щодо дотримання екологічних обов'язків громадянами, розумінню екологічних прав громадян в сучасних умовах розвитку суспільства; сприяти формуванню способів захисту і охорони прав користувачів на земельні ресурси, розумінню права користування окремими видами земельних ділянок в сучасних умовах розвитку суспільства.

Основні поняття: оренда земельної ділянки, концесія Під час підготовки до першого питання слід звернути

увагу на характеристику екологічних прав громадян. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена. Саме поняття екологічні права громадян - забезпечені системою екологічного права юридичні можливості особи реалізувати у передбачених законодавством формах надані повноваження в галузі екології.

При підготовці до другого питання студент має опанувати обов'язки громадян у сфері екологічного права. *Екологічний обов'язок* – це встановлена в законодавстві або договорі міра суспільно необхідної поведінки, яка спирається на можливість державного примусу. Тут виражаються як особисті, так і суспільні, державні екологічні інтереси.

Принципи права землекористування розкриваються у третьому питанні. Основні принципи права землекористування (ст. 5 ЗК): поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва; забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави; невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом; забезпечення раціонального використання та охорони земель; забезпечення гарантій правна землю; пріоритету вимог екологічної безпеки.

При підготовці до четвертого питання студент має визначити право постійного землекористування. Право постійного користування земельною ділянкою — це право

володіння і користування ділянкою, яка знаходиться у державній або комунальній власності, без встановлення строку. Студент має запам'ятати, що на відміну від права власності на землю праву землекористування притаманні лише правомочності володіння та користування земельною ділянкою. Конкретний зміст правомочностей володіння і користування землекористувача визначають власники землі. Але правомочність розпорядження завжди залишається за власниками земельних ділянок. Такою правомочністю у праві постійного землекористування володіє держава або відповідна територіальна громада.

Об'єктами права постійного землекористування є земельні ділянки, які надаються з усіх категорій земель державної або комунальної власності. Суб'єктами права постійного землекористування можуть бути лише державні та комунальні підприємства, установи та організації

Четверте питання розкриває право орендного і концесійного землекористування. *Право оренди земельної ділянки — це засноване на договорі строкове платне володіння користування ділянкою, необхідною орендареві для провадження підприємницької та іншої діяльності.* Найважливіші складові оренди землі — виділення ділянки як об'єкта оренди, договірні підстави виникнення даного права, визначення терміну дії оренди та її платний характер, належність орендареві лише правомочностей володіння і користування земельною ділянкою, її надання для здійснення певних видів діяльності.

Студент для себе має виділити, що у договорі оренди обов'язково має бути зазначено: об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); строк дії договору оренди; плата із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату.

Концесія форма здійснення державно-приватного партнерства, що передбачає надання концесієдавцем концесіонеру права на створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення), та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг у порядку та на умовах, визначених концесійним договором, а також передбачає передачу концесіонеру переважної частини операційного ризику, що охоплює ризик попиту та/або ризик пропозиції. У цьому законодавчому визначенні концесії є деякі правові складові оренди. Однак не усі вони збігаються з аналогічними ознаками оренди землі.

Шосте питання розкриває права і обов'язки землекористувачів. Згідно з ч. 1 ст. 95 ЗК землекористувачі, якщо інше не передбачено законом або договором, мають право: самостійно господарювати на землі; власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур та на вироблену сільськогосподарську продукцію; використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові угіддя, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі; на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом; споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі та споруди. Частина 1 ст. 96 ЗК покладає на землекористувачів такі обов'язки: забезпечувати використання землі за цільовим призначенням; додержання вимог законодавства про охорону довкілля; своєчасно сплачувати земельний податок або орендну плату; не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів;

підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; своєчасно надавати відповідним органам виконавчої влади та місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом; дотримувати правил добросусідства та обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон; зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем.

Види екологічних прав громадян розкриваються у **сьомому питанні**. Видами екологічних прав громадян є: правона здійснення загального використання природних ресурсів, право на здійснення спеціального використання природних ресурсів. Ознаками права загального використання природних ресурсів є загальнодоступність, безплатність, відсутність необхідності закріплення природних ресурсів за конкретними особами, відсутність спеціальних дозволів. Ознаками права спеціального використання природних ресурсів є наявність спеціальної правоздатності, платність і безплатність, обов'язковість одержання спеціальних дозволів, реєстрація дозволів.

Сьоме питання дозволяє студенту виділити гарантії екологічних прав громадян та форми їх захисту. Екологічні права громадян забезпечуються: проведенням широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища; участю громадських об'єднань та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища; здійсненням державного та громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; компенсацією в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Ситуативні завдання

Задача 1

Члени громадської організації "Зелений світ" звернулися до міської ради з проханням прийняти рішення про припинення діяльності цементного заводу у зв'язку з тим, що його діяльність є шкідливою і порушує їх право на екологічно безпечне навколишнє природне середовище. В обґрунтування своїх вимог вони навели дані про перевищення нормативів гранично допустимих викидів (ГДВ), інших нормативів екологічної безпеки та про погіршення стану здоров'я населення, яке проживає у зоні викидів. Захворюваність населення на легеневі та бронхіальні хвороби в 1,5 рази перевищує середній рівень по області, що обумовлено негативним впливом цементного заводу. Міська рада відмовила у позитивному вирішенні посилаючись на соціально-економічні чинники.

ТЕМА 4 ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ

(2 години)

Практичне заняття

План

- 1 Право власності як правова форма використання природних об'єктів та їх ресурсів.
- 2 Форми власності на природні ресурси.
- 3 Суб'єкти та об'єкти права власності на природні ресурси.
- 4 Способи захисту права власності на природні ресурси
- 5 Способи охорони права власності на природні ресурси

Мета: ознайомити студентів з поняттям, властивостями і формами власності на природні ресурси, у тому числі на землю; визначити способами захисту і охорони прав власності на природні ресурси; сприяти формуванню навичок, способів захисту і охорони прав власності на природні ресурси, зміцнювати почуття законності та розвивати повагу до прав власності громадян на природні ресурси, у тому числі на землю, в сучасних умовах розвитку суспільства.

Основні поняття: право власності, використання природних об'єктів, природні ресурси, об'єкт та суб'єкти прав власності, захисту й охорони права власності

Під час підготовки до **першого питання** студент має звернути увагу, що правова форма використання природних об'єктів – це правовий режим (титул), відповідно до якого здійснюється використання природних об'єктів та встановлюється обсяг управління суб'єктом такого використання. Основними правовими формами використання природних об'єктів є: право власності, право природокористування (безоплатного і орендного, постійного і тимчасового), право сервітуту, інші правові форми, що встановлюються сторонами в договірному порядку.

Друге питання розкриває форми власності на природні ресурси. Об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї). З цього випливає, що землі в межах території нашої країни є об'єктами земельних відносин і до виділення конкретних земельних ділянок та визначення прав на них. У свою чергу відособлені земельні ділянки і права на земельні наділи є самостійними об'єктами земельних відносин. Водночас відповідно до ч.1 зазначеної статті закону земельні відносини – це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею, хоч суспільні земельні відносини не вичерпуються цим.

Третє питання розкриває коло суб'єктів та об'єктів права власності на природні ресурси. Студент має визначити земельну правосуб'єктність власника - це здатність бути учасником відносин власності на земельні об'єкти. Безумовно, поняття суб'єкта права власності як учасника відповідних відносин тісно пов'язане з поняттями правоздатності та дієздатності. При цьому земельна правоздатність означає здатність мати права і брати на себе обов'язки щодо землі. Земельна дієздатність — це здатність своїми діями набувати суб'єктивні права та виконувати юридичні обов'язки щодо конкретної земельної ділянки. Студент має звернути на те, що земельне законодавство передбачає деякі спеціальні вимоги до суб'єктів права власності на землю.

Суб'єктами права власності на землю є: громадяни та юридичні особи - на землі

приватної власності; територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, - на землі комунальної власності; держава, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади, - на землі державної власності.

Способи захисту права власності на природні ресурси розкриваються **в четвертому питанні**. Студент має зазначити для себе різницю між охороною права власності, яка виникає з моменту прийняття правових норм, що оберігають відносини власності, і припиняється разом зі скасуванням охоронних правових норм; та захистом права власності, яке настає з моменту порушення права і діє у межах строків, встановлених для його захисту.

Останнє питання розкриває способи охорони права власності на природні ресурси. Охорона права власності на природні ресурси забезпечується діяльністю органів державної влади (тобто здійснюється в адміністративному порядку), а захист здійснюється судовими органами (адміністративно- правовими засобами).

ТЕМА 5 ПРАВО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ (2 ГОДИНИ)

Практичне заняття

План

- 1 Поняття і принципи природокористування.
- 2 Об'єкти права природокористування 3 Суб'єкти права природокористування.
- 4 Підстави і порядок виникнення права природокористування
- 5 Припинення та зупинення права природокористування

Мета: ознайомити студентів з поняттям, властивостями і формами природокористування, розкрити зміст права землекористування, визначити способи захисту і охорони прав користувачів на природні ресурси; сприяти формуванню навичок, способів захисту і охорони прав користувачів на природні ресурси, розумінню права користування окремими видами природних ресурсів в сучасних умовах розвитку суспільства.

Основні поняття: природокористування, об'єкти і суб'єкти, право природокористування, набуття прав на землю, земельна ділянка

Під час підготовки до **першого питання** студент має розкрити поняття і принципи природокористування. Під природокористуванням розуміють як використання корисних для людини властивостей довкілля – екологічних, культурних, оздоровчих та ін. У свою чергу, найбільш важливими принципами природокористування є наступні: походження права природокористування від права власності, цільового використання природних ресурсів, раціонального й ефективного природокористування, комплексного природокористування, стабільності права природокористування, безоплатності загального і платності спеціального природокористування, екосистемного підходу.

Друге питання розкриває коло об'єктів права природокористування. Студент має запам'ятати, що кожен об'єкт природокористування (земельна ділянка, водоймище, лісова ділянка т.д.) визначає і його вид (земле- водокористування тощо).

Суб'єктний склад права природокористування розкривається у третьому питанні. За суб'єктами - природокористувачами використання природних ресурсів ділять на види: природокористування фізичних і юридичних осіб. Залежно від кількості суб'єктів — користувачів одним природним об'єктом природокористування може бути відособленим і спільним. Як правило, відособленим є спеціальне користування природним об'єктом, наданим одному суб'єкту права — юридичній або фізичній особі. Однак специфічні властивості окремих природних ресурсів об'єктивно передбачають необхідність правового закріплення можливості їх спільного використання. Спільне природокористування властиве для використання водних ресурсів, коли водний об'єкт використовується кількома суб'єктами одночасно.

Під час підготовки до **четвертого питання** необхідно звернути увагу на підстави і порядок виникнення права природокористування. Студент має визначити, що право природокористування може бути: припинено (повністю або частково), зупинено на деякий час (тимчасової заборони), змінено на підставах і в порядку, передбаченому законом.

Підстави припинення та зупинення права природокористування розкриваються в останньому питанні. Підставою припинення права природокористування згідно із законодавством є необхідність вилучення природного об'єкта у природокористувача для державних, громадських та інших потреб; нецільове природокористування, яке здійснюється підприємствами, організаціями і установами; розірвання договору про тимчасове користування природним об'єктом, у тому числі і на умовах оренди; закінчення ж строків дії таких договорів.

Зупинення означає тимчасову заборону природокористування до виконання необхідних природоохоронних заходів, тобто зупиняється експлуатація підприємства чи окремих його цехів (дільниць) і одиниць обладнання.

Ситуативні завдання

Задача 1

Державне управління екології та природних ресурсів у Львівській області пред'явило позов, в якому просило визнати неправомірними дії фермера С, а саме, вирубку дерев на його земельній ділянці, оскільки це погіршує стан навколишнього середовища, а також відшкодувати шкоду, заподіяну забрудненням водоймища, що знаходиться на його земельній ділянці. Фермер позову не визнав на тій підставі, що як дерева, так і водоймище знаходяться на земельній ділянці, є його приватною власністю, і він може розпоряджатись ним на власний розсуд.

Розкрийте зміст власності на природні ресурси.

Вирішіть справу.

ТЕМА 6 ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ (2 години)

Практичне заняття

План

- 1 Екологічна безпека у системі національної безпеки держави.
- 2 Правова основа її забезпечення. 3 Види екологічної безпеки.
- 4 Юридична відповідальність за правопорушення в галузі екобезпеки.
- 5 Підстави юридичної відповідальності в галузі екобезпеки.

Мета: ознайомити студентів з поняттям, властивостями і видами екологічної безпеки; розкрити особливості правової основи забезпечення екологічної безпеки; визначити юридичну відповідальність за вчинення правопорушень в галузі екологічної безпеки; сприяти формуванню навичок, способів захисту і охорони екологічних прав громадян як складової національної безпеки держави.

Основні поняття: довкілля, життєве середовище, життя, небезпечна ситуація, небезпечне природне явище, небезпечний фактор, катастрофа, надзвичайна ситуація, зона небезпеки, катастрофа, надзвичайний стан, земельне правопорушення

При підготовці **до першого питання** студенту слід звернути увагу на поняття екологічної безпеки в системі національної безпеки держави, під якою слід розуміти стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Друге питання розкриває правову основу забезпечення екологічної безпеки. Вимоги екобезпеки в законах сформульовані за трьома напрямками: за господарськими суб'єктами (у с/г, промисловості, транспорті, при розміщенні та розвитку населених пунктів). У Ст.58 Закону України „Про ОНПС” зазначені також військові і оборонні об'єкти, об'єкти органів внутрішніх справ і державної безпеки; стадіями господарського процесу; видами господарської діяльності (Закон України „Про пестициди і агрохімікати” регулює правові відносини, пов'язані з виробництвом, закупівлею, транспортуванням, реалізацією і зберіганням пестицидів і агрохімікатів; „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” – поводження з радіоактивними матеріалами і відходами). Екобезпека розвивається як самостійний напрямок діяльності держави і суспільства. Тому систему правових приписів у галузі забезпечення екобезпеки слід розглядати як самостійний складний правовий інститут в галузі екологічного права.

Під час підготовки **до третього питання** студент має виділити види екологічної безпеки. Класифікують небезпеки за багатьма критеріями, проте важливими є тільки ті, які дають можливість виявити головні ознаки небезпек і сприяти пошуку шляхів їх відвернення або захисту від них. Небезпеки класифікуються за такими критеріями: сфера походження, час прояву, природа матеріального носія, наслідки від реалізації небезпек.

Юридична відповідальність за правопорушення в галузі екобезпеки розкривається у наступному питанні. Перелік правопорушень закріплений у чинному законодавстві. Ст.68 3- ну „Про ОНПС” виокремлює такі види правопорушень: порушення прав

громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище; порушення норм екобезпеки; порушення екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, ліквідації споруд, підприємств, пересувних засобів та інших об'єктів і т.д.

При підготовці до **останнього питання** студент має визначити підстави юридичної відповідальності в галузі екобезпеки. Згідно з видами екологічних правопорушень винні особи можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної, кримінальної або цивільно-правової відповідальності. **Адміністративна відповідальність** (як різновид юридичної відповідальності) настає за порушення: вимог режиму радіаційної безпеки в місцевостях, що зазнали радіоактивного забруднення (ст.46); порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних і біологічних факторів (ст.78, 78¹); вимог зберігання, розміщення, транспортування відходів (ст.82); приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації на запити посадових осіб та звернення громадян щодо безпеки утворення відходів (ст.82³, 82⁴); невиконання вимог екобезпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, промислових зразків тощо (ст. 91¹, 91³); порушення вимог законодавства щодо безпечного ведення робіт у галузях промисловості (ст.93); порушення норм і правил ядерної і радіаційної безпеки (ст.95); недодержання державних стандартів, норм і правил під час проектування і будівництва (ст.96); невиконання законних вимог (приписів) посадових осіб органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки (ст.188¹⁸).

Ситуативні завдання

Задача 1

Проживаючи в селі, К. отримав у встановленому порядку земельну ділянку (2 га) для ведення особистого селянського господарства. Після виходу на пенсію більшу частину року він знаходився в обласному центрі у своїх дітей, тому із сусідом Я. уклав договір оренди на 5 років на використання своєї земельної ділянки.

Згідно з договором орендар Я. зобов'язувався сплачувати земельний податок за земельну ділянку, охороняти у зимовий період житловий будинок та передавати щорічно 50% врожаю овочевих культур, зібраного з орендованої ділянки.

Через два роки К. вирішив достроково припинити чинність договору, вважаючи, що Я. несумлінно виконує умови договору. Орендар звернувся з позовом до суду про визнання незаконним одностороннє припинення договору оренди.

Вирішіть справу.

Задача 2

Підприємець К. по закінченню договору оренди земельної ділянки звернувся в міську раду за його подовженням. Міська рада відмовила йому у цій дії пославшись на те, що згідно діючого земельного законодавства, надання земельних ділянок в оренду повинно здійснюватися на земельному аукціоні. Термін та умови аукціону міська рада не змогла визначити. Підприємець, вважаючи дії ради неправомірними, звернувся зі скаргою до прокурора міста.

Проаналізуйте дії ради згідно з земельним законодавством. Вирішіть справу.

Задача 3

Громадянин К. отримав у власність земельну ділянку для ведення особистого селянського господарства. З часом він передумав займатися вирощуванням

сільськогосподарської продукції і вирішив надати цю ділянку в оренду промислового цеху, про що уклав з ним відповідну угоду. До того ж громадянин К. перестав сплачувати земельний податок, мотивуючи це тим, що земля, на його думку, була не достатньо родюча.

Державний інспектор з питань використання та охорони земель, визнавши дані обставини правопорушенням, склав протокол та направив звернення до податкової інспекції.

Громадянин К. в свою чергу звернувся до суду з позовом про порушення його прав власника.

Вирішіть справу. Визначте коло обов'язків власників земельних ділянок.

Задача 4

Власник земельної ділянки, громадянин Б. звернувся до суду зі скаргою на дії власника сусідньої земельної ділянки, громадянина В. Останній систематично спалював побутове сміття та листя на території своєї земельної ділянки, задимлюючи повітря та створюючи неприємні запахи на велику відстань. Громадянин Б. неодноразово робив зауваження сусідові, але той навіть не намагався виправити ситуацію та припинити відповідні дії.

Які обов'язки власників та користувачів земельних ділянок, що впливають з правил добросусідства? Вирішіть спір.

Задача 5

Сільськогосподарське підприємство та приватний підприємець громадянин С. уклали договір оренди земельної ділянки загальною площею 2 га, придатної для сільськогосподарського використання. За умовами договору орендодавець (підприємство) був зобов'язаний передати в установлений строк земельну ділянку в користування орендарю.

Через місяць після установленого в договорі строку в користування орендарю було передано тільки 1,5га землі. До того ж, передана земельна ділянка була повністю засмічена, що унеможливило її використання за цільовим призначенням.

Громадянин С. звернувся до суду з позовом про розірвання договору оренди.

Вирішіть справу. Визначте коло обов'язків землевласників та землекористувачів за договором.

Задача 6

Група громадян, які мешкають у будинках, розташованих біля високовольтної мережі електропередач, звернулася до суду з позовом до дирекції мережі високовольтних електропередач, у якому просила стягнути суму збитків, завданих здоров'ю громадян шкідливим впливом електромагнітних полів. Відповідач позовні вимоги не визнав, заявив при цьому, що в його діях вина відсутня.

Вирішіть справу. Визначте підстави та порядок відшкодування заподіяної шкоди і стягнення коштів на лікування та оздоровлення потерпілих.

Задача 7

За результатами проведеного позапланового заходу перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства на території, підвідомчій Бірківській сільській раді, Державною екологічною інспекцією в Харківській обл. складено акт, в якому зазначалося, що на земельній ділянці в с.Першотравневе по вул. Ветеранів знаходиться несанкціоноване сміттєзвалище (розташоване в межах населеного пункту

Першотравневе). Факту підпалу (горіння) сміттєзвалища не встановлено. Дане сміттєзвалищескладається зі сміття наступних груп: гній, гілля, тверді побутові відходи. У ході перевірки здійснено заміри площі засміченої земельної ділянки за допомогою сертифікованого засобу вимірювання. Площа засміченої земельної ділянки становить 282 м², об'єм відходів 100 м³. Згідно з довідкою, наданою Бірківською сільською радою, земельна ділянка, на якій знаходиться несанкціоноване сміттєзвалище, належить до земель запасу житлової та громадської забудови Бірківської сільської ради.

За позовом Державної екологічної інспекції в господарському судом Харківської обл. розглянута справа. Позивач звернувся до суду з позовною заявою про стягнення з відповідача на користь Державного бюджету України 54 877,20 грн шкоди, заподіяної порушеннями законодавства про відходи, а позовні вимоги обґрунтовує тим, що відповідачем не виконано своїх обов'язків щодо належного контролю за безпечним поводженням із відходами на своїй території, запобігання їх негативному впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людей, а також щодо вжиття відповідних заходів для ліквідації несанкціонованого звалища відходів.

Вирішіть справу. Охарактеризуйте правовідносини, що виникли. Яких заходів для зменшення обсягів утворення відходів, а також для їх утилізації, знешкодження або розміщення повинні вживати суб'єкти права власності на відходи? При наявності яких підстав дозволяється розміщення відходів?

Задача 8

До суду звернулася Міловська з позовом про відшкодування майнової та моральної шкоди, заподіяної ПАТ "Зоря". Позивач зазначила, що при проведенні хімічної обробки поля пестициди, агрохімікати вітром рознесені і по її дачній ділянці, на якій вона працювала на той час. Розповсюдившись повітряно-крапельним шляхом, отруйні речовини вплинули на стан її здоров'я. Міловська тривалий час знаходилася в лікарні в реанімаційному відділенні (за висновком експертизи позивач отримала тілесні ушкодження середньої тяжкості і перебувала в лікарні на стаціонарному лікуванні 21 день), отримала інвалідність.

Представники відповідача вимоги позивача не визнали, стверджували, що обробка поля проводилася речовинами, які не є забороненими для використання в сільському господарстві.

Вирішіть справу. Охарактеризуйте правовідносини, що виникли. Який порядок та умови відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю громадян у зв'язку з порушенням законодавства в галузі забезпечення вимог екологічної безпеки?

Задача 9

Державною екологічною інспекцією в м. К. проведена перевірка приватного підприємства "Бутан" на предмет дотримання вимог законодавства. Перевіркою встановлено, що підприємство відповідно до договору оренди прийняло у користування автомобільний газозаправний пункт, однак на момент перевірки не надало висновок екологічної експертизи, дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами. На підставі акта перевірки винесений припис, яким зобов'язано ПП "Бутан" надати зазначені документи.

Чи є законними дії Державної екологічної інспекції? Визначте, до компетенції яких органів входить видання приписів щодо зупинення дії чи анулювання дозволів на право здійснення певного виду діяльності у разі заподіяння шкоди навколишньому природному

середовищу. Які штрафи та санкції передбачено чинним законодавством у випадку, якщо підприємство не має дозволу на викиди в атмосферу забруднюючих речовин стаціонарними джерелами?

Задача 10

Державна екологічна інспекція в Полтавській обл. (далі - "Інспекція") звернулася до господарського суду м. Києва з позовом до Дочірньої компанії "Укргазвидобування" Національної акціонерної компанії "Нафтогаз України" (далі - "Компанія") про відшкодування шкоди. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що при здійсненні Інспекцією перевірки дотримання природоохоронного законодавства виявлено, що відповідачем на конденсатопроводі "Солоха-Селещина" допущено аварійне витікання конденсату на угіддях Надержищинської сільської ради Полтавського р-ну, у результаті якого забруднено 500 м² сільськогосподарських угідь (рілля), у зв'язку з чим позивач на підставі ст. 1187 Цивільного кодексу України та ст. 69 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" вказує на наявність підстав для покладення на відповідача обов'язку по відшкодуванню шкоди, заподіяної державі у розмірі 3 696,77 грн. Вирішіть справу. Охарактеризуйте правовідносини, що виникли.

Дайте визначення поняття "об'єкти підвищеної небезпеки". Які види діяльності та об'єкти становлять підвищену екологічну небезпеку? Визначте відповідальність за порушення природоохоронного законодавства.

ТЕМА 7 ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ (2 ГОДИНИ)

Практичне заняття

План

- 1 Окремі види договорів щодо земельних ділянок.
- 2 Правове регулювання застави земельних ділянок.
- 3 Особливості спадкування земельних ділянок.
- 4 Продаж земельних ділянок на конкурентних засадах.

Мета: ознайомити студентів з особливостями договорів купівлі-продажу, міни та дарування земельних ділянок; розкрити правові підстави регулювання застави земельних ділянок, особливості їх спадкування і продажу; сприяти формуванню навичок щодо укладання земельних угод – договорів купівлі-продажу, міни та дарування земельних ділянок різних категорій; сприяти розумінню процедури правового регулювання продажу земельних ділянок на конкурентних засадах, застави та спадкування земельних ділянок різним суб'єктам господарювання.

Основні поняття: договори, цивільно-правові угоди, спадкування земельних ділянок, відчуження земельних ділянок

При підготовці **до першого питання** слід визначити, що одним із способів набуття права власності на земельну ділянку є договір купівлі-продажу ділянки Це угода (двосторонній правочин), за якою одна сторона (продавець) передає іншій (покупцю) право власності на земельну ділянку в обмін на грошову компенсацію Цей договір є консенсуальним, оплатним та взаємним. Також використовується договір міни та дарування земельної ділянки. Договір міни – це договір, за яким сторони провадять обмін одного майна на інше Він є консенсуальним, оплатним, двостороннім. Отже, договір міни земельної ділянки можна визначити як такий цивільно- правовий договір, згідно з яким кожна зі сторін зобов'язується передати у власність іншій стороні одну земельну ділянку в обмін на іншу або на інше еквівалентне майно. Договору міни притаманні певні риси, які відрізняють його від інших договорів. Він належить до таких договорів, які спрямовані на передачу майна.

Під час підготовки **до другого питання** студент визначає правове регулювання застави земельних ділянок. Договір застави - це вторинне зобов'язання, яке передбачає наявність зобов'язання, виконання якого і є основним завданням учасників зазначених складних договірних правовідносин. Студент має визначити для себе, що не можуть бути заставодавцями такі суб'єкти, як держава, територіальні громади та державні й комунальні підприємства, оскільки вони не є власниками закріплених за ними ділянок. За загальним правилом не можуть бути заставодавцями й орендарі земельних ділянок. Заставодержателем може бути будь-який суб'єкт права, якщо це не суперечить законодавству. Окремі вимоги передбачені для таких заставодержателів, як іпотечні банки.

Особливості спадкування земельних ділянок розкривається у **третьому питанні**. Право власності на земельну ділянку може також виникнути у порядку спадкування (ст. 131 ЗК). **Спадкування — це перехід майнових та окремих особистих прав й обов'язків померлої особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців) у встановленому законом**

порядку.

Продаж земельних ділянок на конкурентних засадах розкривається у **останньому питанні**. Студент для себе має визначити, що Земельні торги проводяться у формі аукціону або конкурсу. Земельний аукціон - це врегульований нормами ЗК та іншими законодавчими, а також локальними нормативно-правовими актами конкурентний продаж земельних ділянок, під час якого право власності на конкретну ділянку набуває той учасник, який запропонував найбільшу ціну за цю ділянку згідно з цільовим призначенням. Земельний конкурс - це врегульований нормами ЗК та іншими законодавчими і локальними нормативно-правовими актами конкурентний продаж земельних ділянок, у ході якого право власності на конкретну ділянку набуває той учасник, який запропонував найбільш вигідні умови придбання і використання цієї ділянки відповідно до її цільового призначення.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

ТЕМА 8 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ (2 ГОДИНИ)

Практичне заняття

План

- 1 Поняття земель і ґрунтів як природних ресурсів.
- 2 Суб'єкти права власності на землю
- 3 Права і обов'язки суб'єктів права власності на землю.
- 4 Право і види власності на землю.
- 5 Спільна часткова на землю
- 6 Спільна сумісна власність на землю.

Мета: ознайомити студентів з поняттям, властивостями і формами власності на земельні ресурси, розкрити способами захисту і охорони прав власності на земельні ресурси, визначити права і обов'язки власників земельних ділянок, сприяти формуванню навичок, способів захисту і охорони прав власності на земельні ресурси, розумінню прав власності громадян на земельні ресурси в сучасних умовах розвитку суспільства.

Основні поняття: земля, ґрунт, суб'єкти права власності, види власності, спільна часткова власність, спільна сумісна власність

Під час підготовки до першого питання студент має визначити, що найбільш уживане правове позначення землі у вітчизняному законодавстві зводиться до поверхні, що охоплює ґрунтовий шар та територіальний простір. Це пояснюється тим, що саме верхній шар землі виконує поселенські, економічні, екологічні, соціально-культурні, лікувально-оздоровчі, комунально-побутові та інші функції життєзабезпечення людини і суспільства. Згідно з ч. 3 ст. 2 ЗК об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї). З цього випливає, що землі в межах території нашої країни є об'єктами земельних відносин і до виділення конкретних земельних ділянок та визначення прав на них. Студент має звернути увагу, що більш визначеним у земельному законі є позначення земельної ділянки як об'єкта права власності

Друге питання розкриває коло суб'єктів права власності на землю, які мають набувати земельну правоздатність та земельну дієздатність. Земельна правоздатність означає здатність мати права і брати на себе обов'язки щодо землі. Земельна дієздатність — це здатність своїми діями набувати суб'єктивні права та виконувати юридичні обов'язки щодо конкретної земельної ділянки.

При підготовці до третього питання студент має засвоїти права і обов'язки суб'єктів права власності на землю. До прав землевласників слід віднести: продавати або іншим шляхом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину, довірчу власність; самостійно господарювати на землі; власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену продукцію; використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі; на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом; споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі і споруди.

Порушені права власників земельних ділянок підлягають відновленню в порядку, встановленому законом (стаття 90 Земельного кодексу України)

Обов'язки землевласників: забезпечувати використання їх за цільовим призначенням; дотримуватися вимог законодавства про охорону довкілля; своєчасно сплачувати земельний податок; не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів; підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; своєчасно надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом; дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон; зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем; за свій рахунок привести земельну ділянку у попередній стан у разі незаконної зміни її рельєфу, за винятком здійснення такої зміни не власником земельної ділянки, коли приведення у попередній стан здійснюється за рахунок особи, яка незаконно змінила рельєф.

Під час підготовки до **четвертого** питання студент має визначити види власності на землю. Студент має для себе засвоїти, що громадяни України набувають право власності на земельні ділянки на підставі: придбання за договорами купівлі-продажу, дарування, міни та за іншими цивільно-правовими угодами; безоплатної передачі із земель державної та комунальної власності; приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм у користування; прийняття спадщини; виділення в натурі (на місцевості) належної їм земельної частки (паю). Земельне законодавство передбачає обмеження, пов'язані з виникненням права приватної власності на землю

П'яте та шосте питання розкриває правову характеристику спільної часткової та спільної сумісної власності на землю. Спільна власність – це об'єднання не тільки кількох земельних ділянок, а й прав кожного її учасника. Таким чином, об'єктом спільної власності на земельну ділянку є остання як цілісний об'єкт та юридичне злиття прав на неї, внаслідок чого і формується право спільної земельної власності. Право спільної власності на землю, як й інші види права земельної власності, посвідчується державним актом, що передбачено ч. 4 ст. 86 ЗК.

Частки учасників спільної часткової власності на земельну ділянку як єдиний об'єкт, а відповідно і частки їх прав на неї відомі заздалегідь. Ця визначеність часток закладена у самих підставах виникнення права спільної часткової власності, закріплених у ст. 87 ЗК.

Право спільної часткової власності на земельну ділянку виникає: при добровільному об'єднанні власниками належних їм земельних ділянок; придбанні у власність земельної ділянки двома чи більше особами за цивільно-правовими угодами; прийнятті спадщини на земельну ділянку двома або більше особами; за рішенням суду.

ТЕМА 9 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ НАДР (2 ГОДИНИ)

Практичне заняття

План

- 1 Державний фонд надр як об'єкт правової охорони та використання
- 2 Правове регулювання використання надр
- 3 Правове регулювання основних видів використання надр
- 4 Особливості правового регулювання використання надр виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України
- 5 Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про охорону та використання надр
- 6 Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про охорону та використання надр

Мета: ознайомити студентів з особливостями використання надр; розкрити правові підстави регулювання основних видів використання надр; визначити підстави настання юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону та використання надр; сприяти формуванню навичок щодо укладання земельних угод – договорів купівлі-продажу, міни та дарування земельних ділянок різних категорій; сприяти розумінню процедури правового регулювання продажу земельних ділянок на конкурентних засадах, застави та спадкування земельних ділянок різним суб'єктам господарювання.

Основні поняття: надра, економічна зона, континентальний шельф, використання надр, правопорушення Під час підготовки до **першого питання** студент для

себе визначить особливості державного фонду надр як об'єкт правової охорони та використання. Державний фонд надр включає як ділянки надр, що використовуються, так і ділянки надр, не залучені до використання, у тому числі континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони. Складовим елементом надр є корисні копалини. Корисні копалини - це природні мінеральні речовини, які можуть використовуватися безпосередньо або після їх обробки. Корисні копалини за своїм значенням поділяються на: корисні копалини загальнодержавного значення; корисні копалини місцевого значення.

При підготовці до другого питання необхідно звернути увагу на тому, що надрові та гірничі відносини в Україні регулюються Конституцією України, Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища", Кодексом України про надра та іншими актами законодавства України, що видаються відповідно до них. Право користування надрами

- це інститут екологічного права, що регулює за допомогою правових норм суспільні відносини, які виникають з приводу використання надр.

Правове регулювання основних видів використання надр розкривається у **третьому**

питанні. Користування надрами здійснюється на підставі спеціальних дозволів. Дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів - це офіційний документ, який засвідчує право підприємств, установ, організацій, громадян на використання конкретних природних ресурсів у межах затверджених лімітів.

Особливості правового регулювання використання надр виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України розкривається у **четвертому питанні.** Згідно із законодавством виключну (морську) економічну зону України становлять морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, що їй належать. Ширина її становить 200 морських миль, відлічених від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України. На відміну від виключної (морської) економічної зони поняття "континентальний шельф" не визначено в національному законодавстві. Тому через відсутність в Україні спеціального закону про континентальний шельф відповідне поняття застосовується згідно з Конвенцією ООН з морського права. А особливістю правового регулювання відносин, що виникають у сфері використання мінеральних ресурсів континентального шельфу, є орієнтація на міжнародні норми.

П'яте питання розкриває адміністративну відповідальність за порушення законодавства про охорону та використання надр. Види екологічних правопорушень, за які передбачена адміністративна відповідальність, в основному містяться в ст. 57 КУпАП (порушення вимог щодо охорони надр).

Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про охорону та використання надр розкривається в останньому питанні. Кримінальна відповідальність передбачена за порушення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення (ст. 240 КК України).

ТЕМА 10 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ВОД (2 ГОДИНИ)

Практичне заняття План

- 1 Води як об'єкт правового регулювання використання, відтворення та охорони
- 2 Правове регулювання використання вод
3. Види права водокористування
- 4 Підстави виникнення права водокористування 5 Права та обов'язки водокористувачів
- 6 Підстави припинення права спеціального водокористування
- 7 Правові заходи щодо охорони вод.
- 8 Юридична відповідальність за порушення водного законодавства

Мета: ознайомити студентів з особливостями правового регулювання використання, відтворення та охорони води як природного об'єкта; розкрити особливості правової основи використання та користування води як природного об'єкта; визначити юридичну відповідальність за вчинення правопорушень водного законодавства; сприяти формуванню навичок, способів захисту і охорони екологічних прав громадян як складової національної безпеки держави.

Основні поняття: природні об'єкти, водокористування, використання вод, водокористувачі, права та обов'язки.

При підготовці до **першого питання** слід визначити водні об'єкти правового регулювання використання, відтворення та охорони. Необхідність правового регулювання охорони, використання й відтворення вод викликана низкою чинників: установленим екологічним станом природного об'єкта. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від

17 жовтня 2007 року схвалено Концепцію національної екологічної політики України на період до 2020 року. Серед проблем, на розв'язання яких спрямовано цей правовий документ, можна назвати: а) втрату значною частиною водних об'єктів своєї природної чистоти й порушення їх здатності до самоочищення; б) перевищення обсягу природного стоку вод у результаті забруднення водних об'єктів сполуками важких металів, азотом, сульфатами, нафтопродуктами й фенолами; в) скидання в річки в ряді областей забруднених вод; зростаючими масштабами споживання: витрати свіжої води на одиницю випущеної продукції в Україні перевищують аналогічні показники порівняно з Францією - у 2,5 разу, Німеччиною й Великобританією - у 4,3 разу; урахуванням таких якостей цього природного об'єкта, як обмеженість і вразливість.

Правове регулювання використання вод розкривається у **другому питанні**. Право водокористування можна розглядати у вузькому і широкому значенні. Воно може виступати як суб'єктивне право, яке включає ряд правомочностей, і як правовий інститут, що охоплює принципи водокористування та права і обов'язки водокористувачів. У процесі фактичної реалізації суб'єктивного права виникає водне правовідношення. Право водокористування посідає одне з центральних місць, враховуючи, що води надаються державою тільки в користування (ст. 6 ВК України). Тому будь-яка господарська та інша діяльність суб'єктів повинна здійснюватися в межах норм права, встановлених

державою.

При підготовці до **третього питання** слід зазначити, що класифікація права водокористування за видами здійснюється на підставі різних ознак: цільового призначення; суб'єктного складу; строків здійснення права; умов надання водних об'єктів у користування та ін. Головною класифікаційною ознакою поділу права водокористування на види є їх цільове використання. Згідно з ВК України (розд. III) розрізняють такі види користування водами: для задоволення питних і господарсько-побутових, лікувальних, курортних, оздоровчих та інших потреб населення, сільськогосподарських, промислових, гідроенергетичних, транспортних, рибогосподарських, скидання зворотних вод та інших державних і громадських потреб. В основу цільового використання вод покладено принцип раціонального, економного водокористування з урахуванням екологічних вимог.

Підстави виникнення права водокористування розкриваються у **четвертому питанні**. Це право реалізується як на об'єктах загального користування, так і на водних об'єктах, наданих у відокремлене користування. Як зазначено в ст. 47 ВК України, на водних об'єктах, наданих в оренду, загальне водокористування допускається на умовах, які встановлені водокористувачем за погодженням з органом, що надав водний об'єкт в оренду. В обов'язки водокористувача, який користується водним об'єктом на умовах оренди, входить повідомлення населення про умови або про заборону загального водокористування на даному водному об'єкті. Якщо ж такі умови водокористувачем або відповідною радою не встановлені, то загальне водокористування визнається дозволеним без обмежень. Можливе обмеження права загального водокористування.

П'яте питання розкриває права та обов'язки водокористувачів. Права та обов'язки водокористувачів різноманітні. Основним правом водокористування є право користування водними об'єктами за цільовим призначенням (це право є одночасно і обов'язком водокористувачів). Згідно з ВК України (ст. 43) встановлені такі права водокористувачів: здійснювати загальне, спеціальне водокористування; користуватися водними об'єктами на умовах оренди; вимагати від власника водного об'єкта або водопровідної системи підтримання належної якості води за умовами водокористування; споруджувати гідротехнічні та інші водогосподарські об'єкти, здійснювати їх реконструкцію і ремонт; передавати в користування воду іншим водокористувачам на визначених умовах; здійснювати й інші функції щодо водокористування в порядку, встановленому законодавством. Це приблизний перелік прав водокористувачів.

Під час підготовки до **шостого питання** слід розкрити підстави припинення права спеціального водокористування. Підстави припинення права водокористування можна поділити на безумовні і умовні. До безумовних належать ті юридичні факти, з якими закон пов'язує обов'язкове припинення права водокористування (ст. 55 ВК України). При умовних підставах припинення права водокористування передбачається можливість припинення права водокористування залежно від обставин, які потребують з'ясування. Так, здійснення права водокористування підприємствами, організаціями, установами і громадянами не відповідно до цільового призначення належить до умовних підстав припинення права водокористування.

Правові заходи щодо охорони вод розкривається у **сьомому питанні**. Під правовою охороною вод розуміють закріплену в законодавстві систему державних та суспільних

заходів, спрямовану на запобігання забрудненню, засміченню, вичерпанню вод та організацію раціонального використання водних ресурсів для задоволення потреб народного господарства і забезпечення матеріальних, екологічних і культурно-оздоровчих інтересів населення, а також на ліквідацію негативних явищ і поліпшення стану вод.

Восьме питання розкриває юридичну відповідальність за порушення водного законодавства. За загальним правилом збитки відшкодовуються в повному обсязі. Збитки відшкодовуються, якщо вони завдані здоров'ю людини, її майну, якості навколишнього природного середовища. Збитки, заподіяні здоров'ю людини, визначаються за правилами норм цивільного законодавства. Якщо ж збитки спричинені природним ресурсам, тоді застосовуються відповідно норми екологічного законодавства (водного, лісового та ін.).

Тема 11. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ РОСЛИННОГО СВІТУ (2 ГОДИНИ)

Практичне заняття

План

- 1 Рослинний світ як об'єкт правової охорони та використання
- 2 Правове забезпечення використання рослинного світу
- 3 Правова охорона рослинного світу
- 4 Особливості правового регулювання використання та охорони зелених насаджень в населених пунктах
- 5 Юридична відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ

Мета: ознайомити студентів з поняттям рослинного світу як об'єкт правової охорони та використання; розкрити особливості правової основи забезпечення охорони та використання рослинного світу; визначити юридичну відповідальність за правопорушення законодавства про рослинний світ; сприяти формуванню навичок, способів захисту і охорони екологічних прав громадян як складової національної безпеки держави.

Основні поняття: рослинний світ, використання рослинного світу, зелені насадження

Під час підготовки до **першого питання** слід звернути увагу на рослинний світ як об'єкт правової охорони та використання. Рослинний світ являє собою сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території. Це легальне визначення рослинного світу як об'єкта навколишнього природного середовища міститься в ст. 3 Закону України "Про рослинний світ". Цей закон є першим в екологічному законодавстві нормативно-правовим актом, яким були урегульовані суспільні відносини, пов'язані з використанням, відтворенням та охороною рослинного світу.

При підготовці до **другого питання** необхідно зауважити, що правове забезпечення використання рослинного світу регулюють відносини власності на об'єкти рослинного світу в будь-якій її формі й елементи змісту права власності (володіння, користування й розпорядження) повинні мати на меті задоволення публічних інтересів сьогодення та майбутніх поколінь. Таким чином, використання об'єктів рослинного світу на праві власності має за мету досягнення публічно-правових інтересів суспільства.

Правова охорона рослинного світу розкривається у **третьому питанні**. Охорона рослинного світу передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження просторової, видової та ценотичної різноманітності і цілісності об'єктів рослинного світу, охорону умов їх місцезростання, збереження від знищення, пошкодження, захист від шкідників і хвороб, а також невиснажливе використання. Охорона рослинного світу здійснюється центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, власниками та користувачами (в тому числі орендарями) земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти рослинного світу, а також користувачами природних рослинних ресурсів.

При підготовці до **четвертому питанню** слід звернути увагу на особливості правового регулювання використання та охорони зелених насаджень в населених пунктах. У населених пунктах ведеться облік зелених насаджень та складається їх реєстр за видовим складом та віком. Облік зелених насаджень проводиться органами місцевого самоврядування.

За функціональними ознаками зелені насадження населених пунктів умовно можна поділити на три групи. До першої групи відносяться зелені насадження загального користування, які розташовані на території загальноміських і районних парків, спеціалізованих парків, парків культури та відпочинку; на територіях зоопарків та ботанічних садів, міських садів і садів житлових районів, міжквартальних або при групі житлових будинків; скверів, бульварів, насадження на схилах, набережних, лісопарків, лугопарків, гідропарків та інших, які мають вільний доступ для відпочинку.

Юридична відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ розкривається **в останньому питанні**. Юридична відповідальність у галузі охорони та використання рослинного світу становить собою примусове (каральне) забезпечення правовими засобами виконання спеціальних вимог законодавства про рослинний світ або застосування до винних осіб компенсаційних заходів.

Під порушенням законодавства про рослинний світ слід розуміти протиправну дію або бездіяльність, яка завдає шкоди об'єктам рослинного світу чи не спричиняє такої шкоди, але спрямована проти встановленого порядку використання об'єктів рослинного світу і передбачає юридичну відповідальність винної в цьому особи.

ТЕМА 12 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ТВАРИННОГО СВІТУ (2 ГОДИНИ)

Практичне заняття

План

- 1 Тваринний світ як об'єкт правової охорони, відтворення і використання
- 2 Суб'єкти, види і підстави права використання та охорони тваринного світу
- 3 Правове регулювання полювання і мисливського господарства
- 4 Правове регулювання рибальства і рибного господарства
- 5 Правове регулювання інших видів спеціального використання тваринного світу
- 6 Правова охорона тваринного світу. Червона книга України
- 7 Відповідальність за порушення законодавства про охорону, використання та відтворення тваринного світу

Мета: ознайомити студентів з особливостями тваринного світу як об'єкта правової охорони та використання; розкрити особливості правової основи використання тваринного світу; розкрити особливості правового регулювання полювання і мисливського господарства; розкрити особливості правового рибальства і рибного господарства; визначити юридичну відповідальність за порушення законодавства про охорону, використання та відтворення тваринного світу; сприяти формуванню навичок, способів захисту і охорони екологічних прав громадян як складової національної безпеки держави.

Основні поняття: тваринний світ, спеціальне використання, мисливське господарство, рибне господарство, Червона книга України, відтворення тваринного світу. Під час підготовки до першого питання необхідно звернути увагу на характеристику тваринного світу. Об'єктам тваринного світу притаманні певні юридичні ознаки, які дозволяють відрізнити їх від інших об'єктів власності чи користування. До представників тваринного світу, що охороняються наведеними законами, належать лише живі дикі тварини. Відносини в галузі охорони і використання сільськогосподарських, свійських та інших тварин для господарських, наукових, естетичних цілей регулюються не екологічним, а цивільним, аграрним чи іншим законодавством України. Так само до сфери дії згаданих законів не входить охорона і використання залишків викопних тварин.

Об'єктами користування можуть бути як безпосередньо хордові (хребетні та безхребетні) тварини в усій їх біологічній різноманітності на всіх стадіях розвитку, так і їх частини (роги, шкіра тощо), а також продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск, пух тощо). Житла і споруди тварин, а також території, що є середовищем їх перебування та шляхами міграції, підлягають охороні.

Друге питання розкриває суб'єктів, види і підстави права використання та охорони тваринного світу. **Власниками або користувачами дикого тваринного світу** (тобто суб'єктами права використання його об'єктів) у першу чергу є юридичні особи всіх форм власності та підпорядкування (державні мисливські господарства, господарства громадських мисливських товариств або їх колективи, фауністичні приватні підприємства, рибогосподарські об'єднання, наукові та навчальні установи тощо). Означені суб'єкти повинні користуватися тваринним світом згідно з цілями і завданнями

їх статутної діяльності. Використання тваринного світу в порядку ведення мисливського і рибного господарства здійснюється з наданням підприємствам, установам, організаціям права користування середовищем перебування тварин - мисливськими угіддями та рибогосподарськими водоймами.

Третє питання розкриває правове регулювання полювання і мисливського господарства. **Мисливством вважається** добування диких звірів і птахів, які віднесені до об'єктів полювання і перебувають у стані природної волі чи напіввільних умовах у межах мисливських угідь. **Полюванням** вважаються безпосередні дії мисливця, спрямовані на добування диких звірів і птахів, які віднесені до мисливського фонду і перебувають у мисливських угіддях. До дій, що створюють процес добування тварин, належить їх відшукування (вистежування, виявлення), переслідування або підманювання і власне добування (відстріл, відлов). До полювання прирівнюється перебування осіб у мисливських угіддях із мисливськими собаками, стрілецькою зброєю та іншими знаряддями добування тварин або з добутою мисливською продукцією. Право полювання в мисливських угіддях мають громадяни України, які досягли 18-річного віку і отримали відповідні документи, що посвідчують це право.

Четверте питання розкриває правове регулювання рибальства і рибного господарства. **Рибальство** - один із основних видів користування об'єктами тваринного світу, метою якого є одержання різноманітних видів харчової, кормової, технічної та медичної продукції для задоволення потреб населення і народного господарства. Використання водних живих ресурсів можливе на праві загального та спеціального користування.

При підготовці до **п'ятого питання** слід звернути увагу, що законодавство передбачає можливість здійснення інших видів використання фауни. Мінприроди на підставі попередньо затверджених лімітів видаються дозволи на спеціальне використання: немисливських тварин - з будь-якою метою; мисливських птахів та хутрових звірів - з науковою, культурно-освітньою, виховною, естетичною метою; відлов усіх видів тварин з метою їх переселення у нові місця перебування; для збирання продуктів життєдіяльності тварин та їх частин; з метою регулювання чисельності диких тварин (крім хижаків мисливського фонду).

Шосте питання розкриває правову охорону тваринного світу та правове регулювання Червоної книги України. Стаття

37 Закону України "Про тваринний світ" містить перелік правових, організаційних, матеріально-технічних та інших заходів, спрямованих на відтворення, раціональне використання і збереження тваринного світу у всьому його біологічному різноманітті. Підґрунтям такої діяльності є комплексний підхід щодо охорони та поліпшення всієї екологічної системи довкілля, в якій перебуває і складовою частиною якої є тваринний світ. Відповідно заходи щодо його охорони можна умовно поділити на дві групи: спрямовані на охорону самих тварин та ті, які забезпечують охорону середовища їх перебування, умов відтворення та шляхівміграції тварин.

Червона книга є основним державним документом, який містить узагальнені відомості про сучасний стан видів тварин і рослин України, що перебувають під загрозою зникнення. Правове значення Червоної книги полягає в тому, що занесені до неї тварини набувають особливого правового статусу, який виявляється у такому: Не можуть

передаватись у недержавну власність тварини, занесені до Червоної книги України (крім випадків, коли ці тварини одержані шляхом розведення в неволі чи придбані у власність за межами України). У свою чергу, розведення в неволі таких тварин потребує спеціального дозволу Мінприроди України. Перебування на певній території тварин, занесених до Червоної книги, є підставою для проголошення цієї території об'єктом природно-заповідного фонду загальнодержавного значення. Добування таких тварин здійснюється лише у виняткових випадках тільки для наукових і селекційних цілей. Його можуть здійснювати лише наукові установи за іменними дозволами Мінприроди на підставі рішень Національної комісії. Законодавством встановлена підвищена юридична відповідальність за знищення чи пошкодження видів тварин, занесених до Червоної книги України.

Останнє питання розкриває підстави відповідальності за порушення законодавства про охорону, використання та відтворення тваринного світу. Незалежно від притягнення винних до адміністративної чи кримінальної відповідальності або звільнення від неї юридичні і фізичні особи зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про тваринний світ. У справах, пов'язаних з відшкодуванням шкоди природним об'єктам (і тваринний світ - не виняток), вирішальним є визначення її матеріального розміру.

ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ

Змістовий модуль I. Загальні положення екологічного права

Тема 1. Екологічне право — комплексна галузь права.

Джерела екологічного права

Форми взаємодії суспільства і природи. Екологічна функція держави. Головні складові реалізації державної екологічної політики.

Поняття екологічного права. Предмет і об'єкт екологічного права. Методи правового регулювання в екологічному праві.

Система екологічного права. Принципи екологічного права.

Загальна характеристика джерел екологічного права.

Питання для самоконтролю

1. Екологічне право як комплексна галузь права.
2. Екологічне право як наука і навчальна дисципліна.
3. Особливості предмета і об'єкта екологічного права.
4. Структура екологічного права, основні елементи.
5. Класифікація джерел екологічного права.

Практичні завдання

Підготуйте реферат на тему: Сучасна екологічна політика України.

1. Система екологічного законодавства України.

Тести

1. *Предметом екологічного права є:*

а) екологічні закономірності; б) екологічні правовідносини; в) екологічні інтереси.

2. *Джерелами екологічного права є:*

а) закони; б) норми; в) правила;

г) постанови; д) кодекси.

3. *Зазначте, який закон України є провідним у системі екологічного*

законодавства:

а) “Про природно-заповідний фонд”; б) “Про екологічну експертизу”;

в) “Про охорону навколишнього природного середовища”.

Література [1–36; 48; 49; 52–54; 67; 75]

Тема 2. Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища

Поняття державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища. Функції державного управління.

Класифікація суб'єктів державного управління. Принципи діяльності органів державного управління.

Органи державного управління загальної компетенції. Органи державного управління спеціальної компетенції.

Питання для самоконтролю

1. Загальна компетенція органів державної влади, які здійснюють державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища.

2. Компетенція Верховної Ради України в галузі охорони навколишнього природного середовища.

3. Компетенція Міністерства охорони навколишнього природного середовища

України.

Практичні завдання

Підготуйте реферат на тему:

1. Основні принципи охорони навколишнього природного середовища.
2. Екологічні права та обов'язки громадян.

Тести

1. *Основні напрями екологічної політики України такі:*

- а) екологічна безпека населення; б) екологічний контроль;
- в) раціональне природокористування; г) охорона довкілля.

2. *Екологічна політика — це сукупність науково обґрунтованих і узагальнених...*

- а) законів; б) завдань;
- в) принципів; г) стратегій; д) дій.

3. *Управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі таких функцій:*

- а) спостереження і дослідження;
- б) екологічної експертизи, контролю, прогнозування;
- в) програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності;
- г) спостереження, дослідження, екологічної експертизи, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

Література [1; 13; 16; 42; 58; 61; 66; 77]

Тема 3. Право власності на природні ресурси. Право природокористування

Поняття та форми права власності на природні ресурси. Правовідносини власності на природні ресурси.

Суб'єкти і об'єкти права власності на природні ресурси. Суб'єкти права державної власності на землю та інші природні ресурси. Суб'єкти права комунальної власності на природні ресурси. Суб'єкти права приватної власності на природні ресурси.

Зміст права власності на природні ресурси.

Поняття, принципи і види права природокористування. Постійне та тимчасове природокористування. Зміст права природокористування.

Суб'єкти і об'єкти права природокористування.

Питання для самоконтролю

1. Поняття і форми права власності на природні ресурси.
2. Види суб'єктів і об'єктів права власності на природні ресурси.
3. Форми та методи забезпечення права власності на природні ресурси.
4. Поняття, принципи і види права природокористування.
5. Об'єкти і суб'єкти права природокористування.
6. Права і обов'язки природокористувачів.
7. Підстави виникнення та припинення права природокористування.

Практичні завдання

Підготуйте реферат на тему:

1. Суб'єктивне і об'єктивне розуміння права власності на природні ресурси.
2. Забезпечення права власності на природні ресурси.

Тести

1. **Відносини власності регулюються таким законодавчим актом:**

- а) Конституцією України;
- б) Цивільним кодексом України;
- в) Господарським кодексом України.

2. **Природні ресурси України є власністю:**

- а) народу України;
- б) Президента України;
- в) Верховної Ради України.

3. **Право розпорядження природними ресурсами здійснює:**

- а) Президент України;
- б) Кабінет Міністрів України; в) Верховна Рада України.

Тема 4. Правовий режим використання, відновлення та охорони земель

Земля як об'єкт інтеграційного та диференційованого правового регулювання.

Категорії земель за земельним законодавством.

Державне управління і контроль у сфері використання земельних ресурсів. Державна реєстрація прав на землю. Функції та повноваження Державної інспекції з контролю за використанням та охороною земель.

Правовий режим земель сільськогосподарського призначення.

Правовий режим земель несільськогосподарського призначення.

Передання земель у власність, надання їх у користування. Правова охорона земель.

Норми рекреаційної завантаженості.

Питання для самоконтролю

- 1. Категорії земель за земельним законодавством.
- 2. Право на землю в Україні (право власності, користування і земельного сервітуту).
- 3. Набуття, реалізація та припинення права на землю.
- 4. Правова охорона земель.
- 2. Державне управління і контроль за використанням та охороною земель.
- 3. Моніторинг земель і державний земельний кадастр.
- 4. Справляння плати за землю в Україні.
- 5. Відповідальність за порушення земельного законодавства.

Практичні завдання

Підготуйте реферат на тему:

- 1. Правова охорона земель як об'єкта природного середовища.
- 2. Юридична відповідальність землевласників і землекористувачів за шкоду, заподіяну землям сільськогосподарського призначення та іншим природним об'єктам.

Тести

1. **Громадяни та юридичні особи, винні в порушенні земельного законодавства, несуть таку відповідальність:**

а) цивільну, адміністративну або кримінальну; б) тільки кримінальну;

в) цивільну та адміністративну.

2. **Державний контроль за додержанням вимог законодавства про охорону земель здійснює такий орган:**

а) державна інспекція з контролю за використанням та охороною земель і її територіальні органи;

б) державна екологічна інспекція та її територіальні органи;

в) державна служба охорони родючості ґрунтів та її територіальні органи.

3. **Об'єктами державного контролю за використанням та охороною земель є:**

а) всі землі у межах території України;

б) встановлений законодавством перелік земельних ділянок.

Література [1; 3; 4; 6; 13; 29; 30; 44; 47; 59; 54]

Тема 5. Правовий режим використання та охорони надр

Поняття надр.

Надра як об'єкт правового регулювання, використання та охоро-

Право користування надрами та його види. Управління в галузі використання і охорони надр. Правова охорона надр.

Відповідальність за порушення законодавства про надра.

Питання для самоконтролю

1. Законодавство про надра.

2. Право користування надрами. Порядок надання надр у користування.

3. Правова охорона надр і земель, наданих для користування надрами.

4. Державний нагляд і контроль у галузі використання і охорони надр.

Практичні завдання

Підготуйте реферат на тему:

1. Гірничі правовідносини: поняття, види, підстави виникнення, зміни і припинення.

2. Проблеми правового забезпечення відносин надрокористування.

Тести

1. **Надра — це:**

а) частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для гео-логічного вивчення та освоєння;

б) частина природного середовища, що становить об'ємно-площинний простір, розташований під поверхнею суші та дном водних об'єктів у межах території України.

2. **Суб'єкти права користування надрами такі:**

а) підприємства, установи, організації;

б) іноземні, юридичні особи та громадяни;

в) громадяни, які не володіють загальною правосуб'єктністю.

3. **Види права користування надрами такі:**

а) постійне; б) тимчасове (довгострокове — 20 років, короткострокове — 5 років);

в) для видобування корисних копалин місцевого значення; г) для видобування корисних копалин приватного значення;

д) для видобування корисних копалин загальнодержавного значення.

Тема 6. Правовий режим використання, відтворення та охорони вод

Води як об'єкт правового регулювання, використання, відтворення та охорони. Класифікація водних ресурсів.

Право водокористування та його види.

Управління і контроль у галузі використання, відтворення та охорони вод. Правова охорона вод.

Відповідальність за порушення водного законодавства.

Питання для самоконтролю

1. Право власності на води.
2. Види права водокористування. Державний водний кадастр.
3. Права і обов'язки водокористувачів.
4. Особливість використання і охорони земель водного фонду.
5. Платежі за спеціальне використання водних ресурсів та користування водами для потреб гідроенергетики та водного транспорту.
6. Відповідальність за порушення водного законодавства.
7. Правова охорона вод і земель водного фонду.
8. Державне управління і контроль у галузі використання, відтворення та охорони вод.

Практичні завдання

Підготуйте реферат на тему:

1. Національна програма екологічного оздоровлення водних басейнів України.
2. Загальна характеристика водного фонду України та його склад.

Тести

1. Склад водного фонду такий:

- а) поверхневі води, природні водойми (озера), водотоки, штучні водойми;
- б) води для забезпечення природно-заповідного фонду; в) внутрішні морські води та територіальне море;
- г) річні та морські води для технічного призначення; д) підземні води та джерела.

2. Водні об'єкти загальнодержавного значення такі:

- а) поверхневі води, що використовуються приватним, підсобним господарством;
- б) поверхневі води, що розміщуються на території однієї області і використовуються нею;
- в) внутрішні морські води та територіальне море.

3. Користування водними об'єктами для потреб сільського та лісового господарства здійснюється в такому порядку:

- а) загального водокористування; б) спеціального водокористування;
- в) визначеної гідротехнічної меліорації.

Тема 7. Правова охорона атмосферного повітря

Атмосферне повітря як об'єкт правового регулювання, використання та охорони. Управління і контроль у галузі охорони атмосферного повітря та його функції.

Правові заходи охорони атмосферного повітря.

Відповідальність за порушення законодавства про охорону атмосферного повітря.

Особливості майнової відповідальності за порушення атмосферо- охоронного законодавства.

Питання для самоконтролю

1. Поняття атмосферного повітря як об'єкта екологічного права і особливості атмосферного повітря.

2. Стандартизація та нормування в галузі охорони атмосферного повітря.

3. Системи заходів охорони атмосферного повітря.

4. Види юридичної відповідальності в галузі охорони атмосферного повітря.

Практичні завдання

Підготуйте реферат на тему:

1. Правовий режим атмосферного повітря як об'єкта природи та його особливості.

2. Порядок ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря.

Тести

1. *Ознаки атмосферного повітря такі:*

а) складова земельного середовища;

б) виконує функції життєзабезпечення; в) складова нпс;

г) практична невичерпність;

д) атмосферне повітря — природна суміш газів.

2. *Система нормативів атмосферного повітря охоплює:*

а) нормативи якості атмосферного повітря;

б) гранично допустимі рівні фізичного та біологічного впливу на стан атмосферного повітря;

в) гранично допустимі викиди забруднюючих речовин стаціонарних джерел;

г) технологічні норми допустимих викидів забруднюючих речовин не встановлюються.

3. *Заходи охорони атмосферного повітря за видами негативно-го впливу такі:*

а) організаційно-попереджувальні;

б) охорони атмосферного повітря від шкідливих біологічних впливів;

в) охорони атмосферного повітря від хімічного забруднення;

г) охорони атмосферного повітря від радіоактивного забруднення.

Тема 8. Правовий режим використання, відтворення, захисту та охорони лісів

Ліс як об'єкт правового регулювання, використання та охорони.

Право власності на об'єкти лісового фонду.

Право лісокористування. Види лісокористувань.

Управління в галузі використання, відтворення та охорони лісів. Правові засади організації відновлення лісів і лісорозведення. Прова охорона і захист лісів.

Відповідальність за порушення лісового законодавства.

Питання для самоконтролю

1. Загальні положення лісового законодавства в Україні. Право власності на ліси в Україні (загальна характеристика).

2. Право лісокористування і землекористування на землях лісового фонду.
3. Права та обов'язки лісокористувачів.
4. Державне управління і контроль у галузі використання, відтворення, охорони та захисту лісів. Плата за використання лісових ресурсів і користування землями лісового фонду.
5. Правова охорона лісів і земель лісового фонду.
6. Відповідальність за порушення лісового законодавства і законодавства про рослинність.

Практичні завдання

Підготуйте реферат на тему:

1. Право власності на ліси та право користування лісами.
2. Державний облік лісів та лімітування їх у галузі використання.

Тести

1. ***Класифікуються землі лісового господарства за призначенням так:***

- а) землі лісогосподарського призначення; б) земельні лісові ділянки;
- в) державні лісові ділянки; г) лісові ділянки.

2. ***Категорії лісів такі:***

- а) ліси для вирубки та побудови; б) захисні ліси;
- в) рекреаційно-оздоровчі ліси;
- г) природоохоронні ліси, парки (історично-культурного призначення);
- д) експлуатаційні ліси.

Тема 9. Правовий режим використання, відтворення та охорони тваринного світу

Тваринний світ як об'єкт правового регулювання, використання та охорони. Тваринний світ як об'єкт права власності.

Право використання тваринного світу.

Правове регулювання мисливства та рибальства. Реалізація права на полювання.

Управління в галузі використання, відтворення і охорони тваринного світу. Правова охорона тваринного світу.

Відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони, використання та відтворення тваринного світу.

Питання для самоконтролю

1. Тваринний світ як об'єкт правового регулювання, використання, відтворення та охорони.
2. Право використання тваринного світу: форми та види.
3. Управління в галузі використання, відтворення та охорони тваринного світу.
4. Правова охорона тваринного світу.
5. Державний кадастр тваринного світу.
6. Правове регулювання полювання, рибальства та інших видів використання тваринного світу.
7. Відповідальність за порушення законодавства про тваринний світ.

Практичні завдання

Підготуйте реферат на тему:

1. Правове регулювання тваринного світу. Використання об'єктів тваринного світу та порядок використання тваринного світу.
2. Державне управління в галузі охорони використання тваринного світу.

Тести

1. **Об'єкти тваринного світу, що підлягають правовій охороні, такі:**

- а) дикі тварини.
- б) частини диких тварин (роги, шкіра).
- в) продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск).
- г) окремі категорії об'єктів тваринного світу, що перебувають у живому стані.

2. **Види використання об'єктів тваринного світу такі:**

- а) мисливство.
- б) для промислових та торговельних цілей.
- в) рибальство.

3. **Функції державного управління:**

- а) державний облік у галузі використання об'єктів тваринного світу.
- б) моніторинг тваринного світу.
- в) реалізація об'єктів тваринного світу.
- г) розподіл та перерозподіл об'єктів тваринного світу.
- д) лімітування в галузі використання об'єктів тваринного світу.

Тема 10. Правовий режим використання

та охорони природно-заповідного фонду, рекреаційних зон та курортних, лікувально-оздоровчих зон і курортів

Поняття природно-заповідного фонду. Правові форми та види використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Управління в галузі організації, охорони і використання природно-заповідного фонду. Правовий режим окремих територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд.

Поняття, склад та юридична природа рекреаційних зон. Правовий режим і порядок створення рекреаційних зон. Види рекреаційних зон. Юридичні критерії зонування рекреаційних зон. Нормативи рекреаційної навантаженості.

Особливості управління в галузі використання та охорони рекреаційних зон. Правова охорона рекреаційних зон.

Поняття і юридична природа курортних, лікувально-оздоровчих зон та курортів. Порядок утворення курортних та лікувально-оздоровчих зон, курортів. Види зон і курортів, їх правова охорона.

Проблеми відповідальності за порушення режиму використання та охорони курортних, лікувально-оздоровчих зон і курортів.

Питання для самоконтролю

1. Особливості правового режиму об'єктів і територій природно-заповідного фонду.
2. Які території та об'єкти природно-заповідного фонду України належать до природних та штучно створених?
3. Який режим власності встановлений щодо об'єктів і територій природно-

заповідного фонду?

4. Що означає зонування територій природно-заповідного фонду і щодо яких територій воно здійснюється?

5. Порядок утворення територій та об'єктів природно-заповідного фонду України.

6. Специфіка відповідальності за порушення правового режиму природно-заповідного фонду України. Якими нормами вона визначена?

Практичні завдання

Підготуйте реферат на тему:

1. Порядок визначення території та об'єктів природно-заповідного фонду України і їх склад в екомережі.

2. Порядок управління природно-заповідного фонду.

Тести

1. **Склад природно-заповідного фонду такий:**

а) природні території та об'єкти;

б) заповідні зони біосферних заповідників; в) штучно створені об'єкти.

2. **Природні території та національні природні парки — це:**

а) штучно створені природні парки; б) заповідні урочища;

в) регіональні ландшафтні парки; г) заказники;

д) пам'ятки природи.

3. **Штучно створені об'єкти природно-заповідного фонду — це:**

а) ботанічний сад;

б) дендрологічні парки;

в) сади відпочинку та розваг; г) зоологічні парки;

д) парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Тема 11. Правовий режим зон надзвичайних екологічних ситуацій та гарантії прав потерпілих громадян

Поняття та юридичне значення зон надзвичайних екологічних ситуацій.

Підстави і порядок оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації та її правовий режим. Особливості правового режиму зон, встановлених на радіоактивно забруднених територіях.

Правовий статус і соціальний захист громадян, які постраждали від надзвичайних екологічних ситуацій.

Основи державної політики у сфері соціального захисту потерпілих від надзвичайних екологічних ситуацій.

Питання для самоконтролю

1. Комплексне визначення зони надзвичайної екологічної ситуації на основі законодавчих понять, встановлених у Законі України “Про зону надзвичайної екологічної ситуації”.

2. Які надзвичайні екологічні ситуації належать до надзвичайних ситуацій державного, регіонального, місцевого і об'єктивного рівнів?

3. Які підстави оголошення певної території зоною надзвичайної екологічної

ситуації?

4. Чим характеризується правовий режим зон надзвичайних екологічних ситуацій? Загальна державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру в Україні.

5. Основні функції Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи щодо реагування на надзвичайні екологічні ситуації.

Практичні завдання

Підготуйте реферат на тему:

1. Загальна характеристика зон надзвичайних екологічних ситуацій та спеціальний правовий режим зазначених територій.

2. Заходи запобігання, регулювання та ліквідації наслідків надзвичайних екологічних ситуацій.

Тести

1. **Ознаки зон надзвичайних екологічних ситуацій такі:** а) наявність шкоди навколишнього природного середовища; б) зміни довкілля;

в) оголошення надзвичайного стану у країні;

г) оголошення у встановленому порядку відповідної території зоною надзвичайної екологічної ситуації.

2. **Надзвичайні екологічні ситуації за причинами походження поділяються на такі:**

а) техногенного характеру; б) економічного характеру; в) природного характеру; г) екологічного характеру; д) військового характеру.

3. **Надзвичайні екологічні ситуації за ступенем небезпеки та складності екологічної ситуації поділяються на такі:**

а) безнадійна та беззворотна; б) гостро критична;

в) кризова;

г) катастрофічна;

д) надзвичайно критична.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Конституція України* // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. *Водний кодекс України* // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 24. — Ст. 189.
3. *Земельний кодекс України* // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3–4. — Ст. 27.
4. *Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р.* // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18–22. — Ст. 144.
5. *Кодекс України про адміністративні правопорушення* // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 15. *Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р.* // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 36.
6. *Кримінальний кодекс України від 1 вересня 2001 р.* // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.
7. *Лісовий кодекс України* // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 17. — Ст. 99.
8. *Повітряний кодекс України* // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 25. — Ст. 272.
9. *Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.* // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
10. *Закон України “Про виключну (морську) економічну зону України”* // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 21. — Ст. 152.
11. *Закон України “Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Цивільного кодексу України”* // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 33. — Ст. 440.
12. *Закон України “Про державний контроль за використанням та охороною земель* // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 350.
13. *Закон України “Про економічну самостійність Української РСР”* // Відомості Верховної Ради України. — 1990. — № 34. — Ст. 499.
14. *Закон України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”* // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 27. — Ст. 218.
15. *Закон України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки”* // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 47. — Ст. 405.
16. *Закон України “Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру* // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 40. — Ст. 337.
17. *Закон України “Про зону надзвичайної екологічної ситуації”* // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 42. — Ст. 348.
18. *Закон України “Про екологічну експертизу”* // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 8.

19. Закон України “Про екологічний аудит” від 24.06.04.
20. Закон України “Про екологічну експертизу” від 09.02.95.
21. Закон України “Про екологічну мережу України” від 24.06.04.
22. Закон України “Про інформацію” від 02.10.92.
23. Закон України “Про карантин рослин” // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1993. — № 34. — Ст. 352.
24. Закон України “Про курорти” // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000. — № 50. — Ст.435.
25. Закон України “Про мисливське господарство та полювання” // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 18. — Ст. 132.
26. Закон України “Про охорону атмосферного повітря” // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 50 — Ст. 678.
27. Закон України “Про охорону культурної спадщини” // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 39. — Ст. 333.
28. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41. — Ст. 546.
29. Закон України “Про плату за землю” // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 38. — Ст. 560.
30. Закон України “Про порядок прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об’єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 51. — Ст. 555.
31. Закон України “Про природно-заповідний фонд України” // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 34. — Ст. 502.
32. Закон України “Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 16. — Ст. 198.
33. Закон України “Про рослинний світ” // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22–23. — Ст. 198.
34. Закон України “Про тваринний світ” // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 14. — Ст. 97.
35. Закон України “Про туризм” // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 31. — Ст. 241.
36. Постанова Верховної Ради Української РСР “Про земельну реформу” // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 10. — Ст. 100.
37. Постанова Верховної Ради України “Про Червону книгу України” // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 52. — Ст. 686.
38. Постанова КМУ від 12 січня 1993 р. № 15 “Про порядок ведення державного земельного кадастру”.
39. Постанова КМУ від 11 грудня 1996 р. № 1499 “Про затвердження переліку водних об’єктів, що відносяться до категорії лікувальних”.
40. Постанова КМУ від 20 червня 2007 р. № 848 “Про затвердження Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів”.
41. Постанова КМУ від 17 листопада 2001 р. № 1520 “Про затвердження

Положення про Державну екологічну інспекцію”.

42. *Постанова* КМУ від 22 грудня 1994 р. № 862 “Про затвердження Положення про порядок встановлення квот на видобуток окремих видів корисних копалин”.

43. *Постанова* КМУ від 15 липня 1997 р. № 742 “Про надання спеціальних дозволів на користування ділянками надр з метою геологічного вивчення та видобування стратегічно важливих корисних копалин”.

44. *Постанова* КМУ від 15 листопада 1994 р. № 772 “Про порядок ведення державного кадастру тваринного світу”.

45. *Порядок* обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об’єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища: Затв. постановою Верховної Ради України від 29.10.92 // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 46.

46. *Порядок* надання спеціальних дозволів на користування надрами: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 р. № 1540.

Основна

47. *Балюк Г. І.* Екологічне право України: Конспект лекцій у схемах (Загальна і Особлива частини): Навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 192 с.

48. *Дмитренко І. А.* Екологічне право України: Підручник. — 2-ге вид., перероб. та доп. — К.: Юрінком Інтер, 2001. 341 с.

49. *Екологічне законодавство України: Зб. нормат.-прав. акт. станом на 20 січня 2007 р.* — К.: Істина, 2007. — 384 с.

50. *Екологічне законодавство України: Зб. нормат. акт. / Відп. ред. І. О. Засць.* — К.: Юрінком Інтер, 2001. 416 с.

51. *Екологічне право України: Підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл. / За ред. проф. В. К. Попова та проф. А. П. Гетьмана.* — Х.: Право, 2001. — 282 с. *Екологічне право. Особлива частина: Підручник / За ред. проф. В. І. Андрейцева.* — К., 2001. — 544 с.

52. *Гетьман А. П., Шульга М. В., Попов В. К.* Екологічне право України: Підручник / За ред. А. П. Гетьмана. — Х.: Право, 2005. — 382 с.

53. *Екологічне право України. Академічний курс: Підручник/ За ред. Ю. С. Шемшученка.* — К.: Юрид. думка, 2005. — 848 с.

54. *Екологічне управління: Підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський та ін.* — К.: Либідь, 2004. — 432 с.

55. *Кілічава Т. М.* Екологічне право: Навч. посіб. — К.: Вид-во ун-ту “Україна”, 2005. — 302 с.

56. *Кобецька Н. Р.* Екологічне право України: Навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — 352 с.

57. *Комарницький В. М., Шевченко В. І., Слькін С. В.* Екологічне право: Навч. посіб. — 3-тє вид. — К.: ЦНЛ, 2006. — 224 с.

58. *Краснова М.* Теоретико-правові засади запобіжних заходів компенсації шкоди за екологічним законодавством України // *Право України.* — 2007. — № 8. — С.85–91.

59. *Малишко М. І.* Екологічне право України: Навч. посіб. — К., 2001.

60. *Природноресурсове право України*: Навч. посіб. / За ред. І. І. Кара- каша — К.: Істина, 2005. — 376 с.
61. *Рибачек В.* Щодо визначення поняття “атмосферне повітря” в екологічному законодавстві України // Підприємництво, господарство і право. — 2007. — № 7. — С. 56–57.
62. *Степанчук І.* Екологічна експертиза // Україна молода. 2002. № 3.
63. *Шалімов М. О.* Роль екологічного законодавства у становленні та розвитку агропромислового комплексу України // Актуальні проблеми політики. — О.: Юрид. літ., 2003. — Вип. 16. — С. 308–321.
- Додаткова*
64. *Аграрное, земельное и экологическое право Украины*: Общие части учебных курсов: Учеб. пособие / Под общ. ред. А. А. Погребного; Одесс. госуниверсит. юрид. акад. — Харьков: Одиссей, 2000. — 368 с.
65. *Андрейцев В. І.* Екологічне право: Підруч. для студ. юрид. вузів і факульт. — К., 2001.
66. *Бакай І. М.* Виробничо-господарська діяльність суб’єктів аграрного підприємництва (еколого-правові проблеми) — К., 1997. 72 с.
67. *Бакай І. М.* Еколого-правові питання виробничо-господарської діяльності в галузях аграрного виробництва — К.: Нічлава, 1997. 48 с.
68. *Бейкун А. Л.* Концептуальні ідеї та тенденції трансформації державної політики у галузі розвитку екологічного законодавства // Зовнішня торгівля: право та економіка. — 2006. — № 6. — С. 114–118.
69. *Водяніков О.* Гармонізація національного законодавства України у сфері використання біологічного палива із правом ЄС // Юрид. журн. — 2004. — № 5. — С. 57–62.
70. *Гетьман А.* Термінологія екологічного законодавства: методологічні засади та перспективи уніфікації // Вісн. Акад. прав. наук України. — 2003. — № 2–3. — С. 580–592.
71. *Екологічне законодавство України та його гармонізація з європейським правовим полем* / С. І. Дорогунцов, М. А. Хвесик, Л. М. Горбач та ін. К.: Кондор, 2007. — 612 с.
72. *Земельне право України*: Підручник / За ред. проф. М. В. Шульги. — К.: Юрінком Інтер, 2004. 368 с.
73. *Ільницька Н. В.* Основи екологічного права. — Л., 1997.
74. *Игнатьева И. А.* Систематизация экологического законодательства: современные проблемы и практические подходы // Журн. рос. права. — 2003. — № 12. — С. 21–29.
75. *Игнатьева И. А.* Принципы экологического законодательства // Государство и право. 2003. № 9. — С. 36–45.
76. *Лозо В.* Правове регулювання боротьби із забрудненням навколишнього середовища в історії екологічного законодавства Європейського Союзу // Вісн. Акад. прав. наук України. — 2005. № 2. С. 65–73.
77. *Малишко М. І.* Сучасний стан і перспективи правової реформ в екологічній сфері // Актуальные проблемы правовой реформы в современной Украине. — 2000. — №

8 (13). — С. 50–52.

78. **Максименко Н.В.** Екологічне право. Методичні вказівки до практичних занять. Кропивницький: ЛА НАУ, 2021. 106 с.